

УДК 070:316.75(497.1)"1948/1949"
32.019.5:070(497.1)"1948/1949"
327(497.1:4-662)"1948/1949"

Оригиналан научни рад
Примљен: 21. 5. 2015.
Прихваћен: 10. 7. 2015.

Оливера ДРАГИШИЋ
Институт за новију историју Србије, Београд
e-mail: oliveramarkovic83@hotmail.com

Перцепција Истока, Запада и самоперцепција у југословенској штампи 1948–1949. године*

Апстракт: Рад испитује промену представе Истока и Запада у југословенским дневним новинама *Политици* и *Борби* у време сукоба Комунистичке партије Југославије са Коминформом 1948–1949. године. Истражена је политичка функционалност радикалне промене слике света и анализирани су корени југословенске самоперцепције о посебности сопственог пута у социјализам.

Кључне речи: Исток, Запад, Југославија, презентација, штампа

Истраживање перцепције Истока и Запада у југословенској штампи 1948. и 1949. године представља један од могућих начина да се сазна нешто више о презентацији социјалистичке Југославије у време сукоба са ИБ-ом. Анализа представа Истока и Запада креираних у тадашњој партијској и државној штампи проблематизује питање заокрета Југославије од Источног ка Западном блоку после сукоба Тита и Стаљина 1948. године. Већина историчара која се бавила социјалистичким раздобљем југословенске историје тај сукоб тумачи као догађај који је суштински променио идеолошку природу југословенског система (Титово историјско „не Стаљину“), односно као догађај после којег је „нова Југославија“ пошла „својим путем“ у социјализам – другачијим од оних којима су ишле земље такозване народне демократије.¹

* Чланак је настао у оквиру DAAD пројекта чија је тема *Repräsentationen des sozialistischen Jugoslawien im Umbruch*. Рад представља скраћену верзију текста објављеног на званичној интернет страници пројекта: <https://yurepraesentationenimbruch.wordpress.com/2013/09/16/percepcija-istoka-zapada-i-samopercepcija-u-jugoslovenskoj-stampi-1948-1949-godine/>

1 Погледати на пример у: Dušan Bilandžić, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Glavni procesi*, (Zagreb, 1978), 168; Холм Зундхаусен, *Историја Србије од 19. до 21. века*, (Београд: Clio, 2009), 387; Ljubodrag Dimić, *Agitprop kultura. Agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji 1945–1952*, (Beograd, 1988), 6–7; Dušan Bajagić, „List Politika o Atlantskom paktu (kvantitativna analiza)“, *Velike sile i male države u Hladnom ratu 1945–1955*, (Beograd, 2005), 206; Božo Repe, „Informburo u Sloveniji i politička liberalizacija posle 1948.

Са друге стране, у мањини су они истраживачи који сматрају да Југославија није имала „свој пут у социјализам“ јер је „Тито рекао не Стаљину али не и стаљинизму“;² да је у многим аспектима југословенски социјализам опонашао совјетски стаљинизам и после сукоба 1948.³ и да се преломним годинама пре могу сматрати 1947, 1949. и 1950.⁴

Квалитативном и донекле квантитативном анализом текста, анализом динамике писања о Истоку и Западу и контекстуализацијом промена које се у њиховом вредновању могу уочити, овај рад указује на порекло радикалних промена у представама Истока и Запада у штампи. Циљ истраживања је да пажњу скрене са спонтаности на организованост тог процеса. Промена представа о Западу, Истоку и последично о себи, произашла је из прагматичних потреба Титовог режима да се после сукоба одржи на власти. Претпоставка овог истраживања је да све афирмативније писање о Западу после Резолуције ИБ-а у југословенској штампи није било одраз суштинске промене система вредности у новој социјалистичкој држави.

Презентација и штампа

За историчара презентација представља користан дискурс у проучавању политичке, али и културне историје одређеног простора. Кроз њу се може сагледати начин на који се у једном друштву производе представе о свету и сопственом месту у њему. У теорији је констатовано

---

godine“, *Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948*, (Beograd, 1999), 75–79; Danijel Kežić, „Pisani mediji iz vremena socijalističke Jugoslavije u kontekstu istorijskih izvora 1945–1976“, *Tokovi istorije* 1/2013, 231–259; Ivana Dobrivojević, Aleksandar Miletić, „Sovjetska stvarnost u jugoslovenskim medijima (1945–1955)“, *Tokovi istorije* 1–2/2004, 75–91.

- 2 Горан Милорадовић, *Ленота под надзором: совјетски културни утицаји у Југославију (1945–1955)*, (Београд, 2012); Miroslav Jovanović, „Staljinizam“, *Istorijski glasnik* 1–2/1993, 108–109; Ranko Petković, „Jugoslovensko-ruski odnosi 1941–1948. Državni, partijski i lični razlozi koji su doveli do raskida Jugoslavije i SSSR 1948“, 1948. *Jugoslavija i Kominform – pedeset godina kasnije*, (Beograd, 1998), 23; Predrag Marković, „U potrazi za novim putem. Jugoslovenski eksperiment u društvu i kulturi posle 1948“, *Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948*, (Beograd, 1999), 211–222; *Crimes committed by totalitarian regimes*, edited by Peter Jambrek, (Bruxelles, 2008); Milinko Đorđević, „Titoizam i mit o ‘istorijskom ne’ Staljinu“, 1948. *Jugoslavija i Kominform – pedeset godina kasnije*, (Beograd, 1998), 115.
- 3 Miroslav Jovanović, „Preslikana ili samobitna društvena izgradnja: komparativna analiza ustava FNJR (1946) i ‘staljiniskog’ ustava SSSR-a (1936)“, *Tokovi istorije* 1–2/2008, 281. Совјетизација аграрне политике кулминира управо 1949. - Vera Gudac Dodić, „Kolektivizacija u Jugoslaviji: uzroci i posledice“, *Istraživanja* 19, 147; Momčilo Pavlović, „Radikalizovanje agrarne politike kao posledica sukoba sa IB-om“, *Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948*, (Beograd, 1999), 195–210; Momčilo Mitrović, Slobodan Selinić, „Jugoslovenska informbiroovska emigracija u istočnoevropskim zemljama 1948–1964“, *Tokovi istorije* 1–2/2009, 31–54.
- 4 Да је преломна година била 1947, тврди Venceslav Glišić, „Otpor sukobu sa Informbiroom u vrhu KPJ“, *Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948*, (Beograd, 1999), 173–181. Да је преломна година била 1949, тврде Dušan Bajagić, „List Politika o Atlantskom paktu ‘kvantitativna analiza’“, *Velike sile i male države u Hladnom ratu 1945–1955*, (Beograd, 2005), 206. и Petar Dragišić, *Jugoslovensko-bugarski odnosi 1944–1949*, (Beograd, 2007). Као преломну, 1950. годину види Miroslav Perišić, *Od Staljina ka Sartru, Formiranje jugoslovenske inteligencije na evropskim univerzitetima 1948–1958*, (Beograd, 2008), 432; Miroslav Perišić, *Diplomatija i kultura. Jugoslavija: prelomna 1950. Jedno istorijsko iskustvo*, (Beograd, 2013).

да „нема презентације без интерпретације“, да презентацију и интерпретацију повезује језик као систем који производи значења, те да тиме сваки текст у којем се стварност интерпретира (у овом случају је то штампа) може бити вредан истраживачеве пажње. Презентација представља дискурзивну праксу, а не јавно, колективно мишљење о нечему, она је увек субјективна и има свој контекст и друштвену функцију.⁵

Када се говори о презентацији, онда се истовремено говори о имагологији или „представама Другог“ (hetero-images), које нас обавезно воде ка саморазумевању (self-images ili auto-images). Због тога се као кључна реч која повезује све аспекте презентације намеће реч *слика* (ментална силуета коју имамо у глави о другима и о себи). Сlike артикулишу наше представе о свету и њихова функција је да контролишу наше понашање према другима, али и наше понашање у оквиру заједнице коју разумемо као своју и кроз коју разумемо свој лични и колективни идентитет.⁶ Селективна перцепција коју људи трансформишу у слике у главама, уједно представља и лимит презентације, што најчешће доводи до тензије проузроковане представама које имамо о *себи* и слике коју имамо о *другом*. Када се једном у тексту кодификује представа о свету која је заснована на ограниченој перцепцији, она онда претендује да у људској свести буде целокупна и једина могућа слика света. Штампа је у социјалистичкој Југославији, поготово 1948. и 1949. године, представљала такву врсту текста у којем је, поред осталих медија, била кодификована политички детерминисана слика света.⁷

У огромном броју истраживања, као и у теоријској литератури која обрађује најразличитије аспекте штампе као мас-медија, констатовано је да је комуникација путем штампе увек индиректна и једносмерна и да се информације које она доноси дистрибуирају кроз посебне технолошке канале. Познато је и да мас-медији играју важну улогу у дефинисању културног идентитета, као и да имају интегративну улогу у једном друштву.⁸ Те особине штампе још више долазе до изражаја у типу државног уређења каква је постојао у Југославији. То значи да осим званичног државног, односно партијског става, други гласови нису могли лако допрети до своје публике. У Југославији је током процеса успостављања нове власти, као и свуда где су били успостављени комунистички режими, дошло до преклапања државног и партијског врха, па је у складу са тим подела штампе на партијску и државну била формална. Суштински, и партијски и државни медији су преносили ставове Партије, и ти ставови су били обавезујући за све републике у држа-

5 Ann Rigney, „Representation“, *Imagology: The Cultural Construction and Literary representation of national characters*, edited by Manfred Beller, Joep Leerssen, (New York, 2007), 415–417.

6 Joep Leerssen, „Image“, *Imagology: The Cultural Construction and Literary representation of national characters*, 342–345.

7 Manfred Beller, „Perception, Image, Imagology“, *Imagology: The Cultural Construction and Literary representation of national characters*, 3–17.

8 Udo Göttlich, „Mass Media“, *Imagology: The Cultural Construction and Literary representation of national characters*, 354–357.

ви. Због тога у овом истраживању нису анализирани републички листови који, поготово у периоду сукоба Тита и Стаљина, нису могли одступати од званичне линије тумачења спољашње и унутрашње политике и актуелних догађаја у свету. Претпоставку да је у Југославији кроз штампу била пласирана једна, униформна слика света, те да од ње није могло бити одступања, могуће је проверити управо упоредном анализом једног партијског листа (*Борба*) и једног престоничког листа (*Политика*).

Мада се понекад каже да је медије у Југославији контролисала држава, можда је за нијансу тачније рећи да их је контролисала Партија.⁹ Док је на Западу после Другог светског рата био преузет британски модел грађанске штампе, у којем је интерпретација од информације била јасно раздвојена, у Југославији је био усвојен совјетски модел штампе, у којем је информативна функција била потпуно запостављена док је у први план била стављена васпитна улога штампе преко које је публика била индоктринирана и придобијана за идеје социјализма.¹⁰ Југословенски модел штампе је спадао у тип дириговане штампе, што је био модел који је формулисао још Лењин, а који је касније разрадио Стаљин. Тај модел је подразумевао аутоматско искључивање било каквог облика критике власти и система.¹¹

Анализом *Борбе* и *Политике* могуће је пратити промене партијског, односно политичког врха према Истоку и Западу. Једно од кључних питања на које овај рад треба да одговори јесте: са киме тачно Политбиро, односно Тито, путем та два листа комуницира унутар земље, односно са киме комуницира унутар земље за коју се може тврдити да није имала јавно мњење? Јер, ако је држава била под потпуном контролом Партије, да ли је њеном вођи било потребно да своје поданике обавештава о својим политичким одлукама? Осим тога, са киме систем комуницира на спољнополитичкој равни, која је била функција те комуникације и са каквим ефектима?

9 Да је медије у Југославији контролисала држава, тврди Данијел Кежић, „Писани медији из времена социјалистичке Југославије у контексту историјски извора 1945–1976“, *Токлови историје* 1/2013, 231. О механизму издавања штампе детаљније погледати у: Ljubodrag Dimić, *Agitprop kultura*, (Београд, 1988), 38: „Rukovodilac za štampu i agitaciju prati celokupnu štampu na svojoj teritoriji i centralnu štampu, brine da se u štampi pravilno postave sva politička i druga pitanja, da se primenjuju direktive iz centralne štampe i td., brine o kadrovima u redakcijama, a, ako treba, i sam u njima radi i saraduje i drugo; rukovodilac teorijsko-predavačkog sektora da u štampi i propagandi bude sve pravilno tumačeno sa gledišta opšterpartijske linije, brine da ne dolazi do unakažavanja teorije marksizma-lenjinizma“. Такође погледати сведочења Владимира Дедијера, руководиоца сектора за штампу и агитацију у Управи за агитацију и пропаганду у ЦК КПЈ, у: *Izgubljena bitka J. V. Staljina*, (Sarajevo, 1969), 302–303; Milovan Đilas, *Pad nove klase, povest o samorazaranju komunizma*, (Београд, 1994), 106–107; Mita Miljković, *Burne diplomatske godine; iz sofijskog dnevnika 1953–1956*, (Београд, 1995), 24–25; Milan Vesović, „Štampa i publicistika KPJ o SSSR-u 1938–1948“, *Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948*, (Београд, 1999), 311–312; Dobrivojević, Miletić, n. d., 77.

10 Кежић, „Писани медији“, 94–96.

11 Исто, 234, наведено према: Hansjürgen Koschwitz, „Die Funktion der Presse und des Journalismus in den kommunistischen Staaten“, *Deutsche Studien* 25/1969, (Lüneburg, 1969), 14–15.

Што се тиче представљања слике света која је у овом раду испитивана кроз штампу, потребно је скренути пажњу на још једну њену карактеристику: она може, али и не мора да одговара реалности. То значи да презентација, као вид комуникације, у зависности од функције коју треба да одигра у друштву или у политици, понекад даје циљано конструисану, контролисану и политички мотивисану представу о свету, односно о себи и другима. Задатак историчара је да покуша да одговори до каквих тензија и фрустрација доводи ситуација у којој се слика света каква је представљена у новинама битно разликује од реалности која је у истим новинама изостављена.

Контекст и методологија истраживања

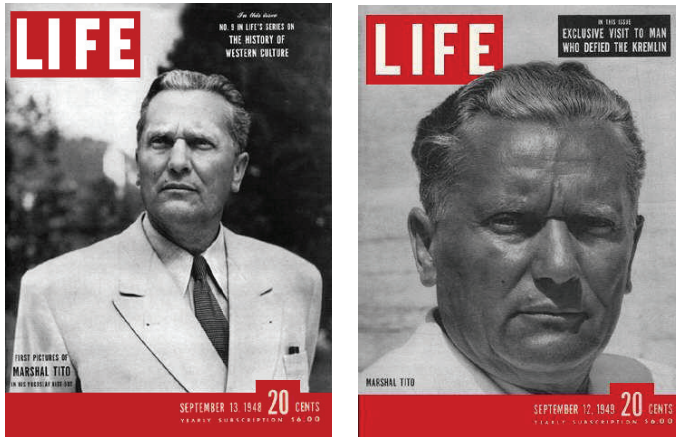
Југославија је, са успостављањем комунистичког режима после рата, постала саставни део Источног блока. Међутим, сукоб између Тита и Стаљина, до којег је дошло због Титове амбициозне политике на Балкану, довео је до забуне у перцепцији сопственог места у новонастајућој хладноратовској подели света на Исток и Запад.¹² Приближавање Југославије Западном блоку почетком педесетих година довело је до конфузије у тумачењу карактера југословенског режима, најпре у страниој штампи, а потом и у историографији. Последице тада насталих закривљених тумачења понекад су приметне и данас у савременој страниој и српској историографији (као и у историографијама бивших југословенских република) и углавном се та искривљена тумачења везују за питање југословенске различитости од осталих земаља народне демократије, што даље отвара питање степена контроле коју је та држава спроводила над својим грађанима. Тако, поједностављено говорећи, претпоставка да је Југославија после сукоба са СССР-ом 1948. године „крнула својим путем у социјализам“, према неким ауторима, имплицира закључак да је она била „нешто друго“ у односу на остале земље народне демократије у Источном блоку и да је, као „нешто друго што није социјализам стаљинистичког типа“, Западу била прихватљива за сарадњу. Тај редослед у тумачењу даље наводи на могући закључак да је Југославија у том тренутку изгледала све мање стаљинистичка што је више изгледало да је ближа Западу, и обрнуто. Међутим, Југославија ипак није имала „свој пут“ у сфери идеологије, већ је њен заокрет према Западу био изнуђена политичка одлука.

Запад (пре свега САД) је сукоб Тита и Стаљина искористио и креирао политику „одржавања Тита на површини“, са намером да преко југословенског примера даље утиче на дестабилизацију Источног блока.¹³

12 О извештавањима западних медија о сукобу детаљније погледати: Петар Драгишић, „Извештавање западних медија о југословенском сукобу са Коминформом у лето 1948. године“, *Војноисторијски гласник* 2/2012, 173–185.

13 Dragan Vogetić, *Jugoslavija i Zapad 1952–1955*, (Beograd, 2000), 9; Горан Милорадовић, „Тројански коњ империјализма‘ прескаче ‘Гвоздену завесу’: Југославија као тоталитарна држава и њена улога у Хладном рату“, *Токови историје* 1/2011, 106–107.

Америчка, односно западна стратегија одржавања Тита на површини је за ову тему важна због тога што је за последицу имала креирање нове слике о Титу и његовој држави у западној штампи крајем четрдесетих и почетком педесетих година.¹⁴

Слике 1 и 2: Тито на насловној страни Life magazina септембра 1948. и септембра 1949. године

Представа о Југославији као нетипичној комунистичкој држави је на Западу била потребна да би се ублажила потенцијално скандалозна чињеница да Запад сарађује, односно да економски подржава једну комунистичку и тиме у идеолошком погледу за сарадњу неприхватљиву државу – Југославију.¹⁵

Објава резолуције ИБ-а у јуну 1948. године, у којој Стаљин Тита оптужује за идеолошка одступања од марксизма-лењинизма и антисовјетску политичку кампању, навела је Тита да на Петом конгресу КПЈ, такође у јуну 1948, у самоодбрани и за потребе унутрашње политике, дефинише сопствену политику као „другачију од совјетске“ – чак и у идеолошком погледу. Последично, и слика Запада је у очима Југословена морала бити промењена услед политичког заокрета, а самим тим и слика Истока. „Слика света“ која је у југословенској штампи била креирана од 1945. до 1948, а која је свет у манихејском маниру тумачила на тај начин што је Исток био

14 „Према истраживању института Галуп (Gallup) 1949. године 70 одсто Американаца није знало ко је Тито, док је 1951. године 75 одсто Американаца знало ко је он. Против помоћи Југославији 1949. године било је 80 одсто Американаца, а 1951. се чак 52 одсто изјаснило за што већу помоћ тој земљи“, наведено према: Јоже Смола, „Како просјечни Американац гледа на ФНР Југославију“, *Vjesnik NFH* 2112, god XII, 17. 2. 1952, 4, у: Милорадовић, „Тројански коњ империјализма“ прескаче ‘Т’воздену завесу“, 106.

15 Архив Југославије (АЈ), Кабинет маршала Југославије (836), I-2-а/46, Пријем италијанског индустријалца Кастиљонеа код маршала Тита, Београд, 21. V 1949.

асоцијација за добро, а Запад за зло, после сукоба је била первертирана, па је од тада социјалистички Исток постао апсолутно зло, док је капиталистички Запад постајао све бољи. У листовима *Политика* и *Борба* крајем 1949. године, паралелно са упадљивим негативним представама земаља Источног блока и све афирмативнијим представама Запада, изграђивана је слика о југословенској посебности. Самопредстава да Југославија по разним критеријумима није припадала „ни Истоку, ни Западу“ претходила је политици несврстаности, коју је Тито дефинисао након побољшања свог односа са СССР-ом после Стаљинове смрти, одржавајући паралелно што је могуће бољим односе са Западом.

Претпоставка да се заокрет догодио у спољној политици септембра 1949. године условила је хронолошки оквир истраживања, из којег је проистекла и методологија истраживања. Извори указују да је Стаљин 1947. одлучио да промени однос према Титу због његове амбициозне балканске политике, односно због планова о балканској федерацији, која би потенцијално могла да угрози договоре Савезника склопљене крајем рата. Оснивање Коминформа и спорадичне несугласице на релацији Москва–Београд били су јасни показатељи Стаљинове одлуке да интезивније контролише своју интересну сферу. Прво писмо из којег је Комунистичка партија Југославије сазнала да је у сукобу са Москвом, у Београд је стигло 27. марта 1948. па би, према томе, прва етапа у анализи извора представљала период од почетка 1948. до 27. марта, када су југословенска и совјетска комунистичка партија још увек званично биле у пријатељским односима. Слика света која је у та три месеца егзистирала у штампи по инерцији се надовезивала на ону слику света која је у штампи била конструисана још од 1945. и због тога представља почетно полазиште у односу на које су касније мерене промене у наративима листова *Политика* и *Борба*. Конфликт је у сферу „јавног“, односно у штампу био изнет тек 28. јуна 1948. године те се тако период од краја марта до краја јуна намеће као следећа етапа у којој су посматране промене у додашњим тумачењима. Пажња је у том периоду посебно била усмерена на промену у фреквенцији наслова који су се односили на афирмативне чланке о СССР-у, односно негативне о Западу. Једнако је било важно проверити да ли се и колико променио стил писања када је реч о Истоку и Западу, и које су вредности, односно стереотипи били везани за Источни а који за Западни блок. Период од 28. јуна 1948, када је Резолуција била објављена али када је КПЈ још увек веровала да је сукоб могуће изгладити, до 26. септембра 1949,¹⁶ када је постало јасно да је помирење између две партије немогуће, посматран је као трећа етапа у којој је могуће уочити прве вредносне промене у процени Источног блока, односно Запада. На крају, период од 26. септембра 1949. до почетка 1950. године представља четврту етапу, у којој је представа о Источном блоку и Западу била промењена.

---

16   Говор Едварда Кардеља на Генералној скупштини Уједињених нација.

Претпоставка да је у том кратком, тромесечном раздобљу у јесен 1949. дошло до коначне промене виђења света и сопственог места у њему у југословенској штампи може се темељити на југословенском наступу на Генералној скупштини Уједињених нација 26. септембра 1949. године. Наступ Едварад Кардеља, члана југословенског политбироа, на том скупу је био важан због тога што је његовим излагањем сукоб између СССР-а и Југославије први пут изашао из оквира совјетско-југословенских односа и из оквира Источног блока и што је тиме био смештен у шире међународне оквире. На тај начин је Југославија први пут на једном великом међународном скупу одговорила на претње (у том моменту и војне) које су јој биле упућене из СССР-а, па се тај корак на који се КПЈ одлучила може сматрати прекретницом у дефинисању нове југословенске спољнополитичке позиције. После југословенског наступа на Генералној скупштини УН-а, у наредним месецима је радикално била промењена слика Истока и Запада у домаћој штампи.

Исток и Запад у Борби и Политици 1948. и 1949. године

На шта се тачно мисли када се каже „слика света“ или „Исток“ и „Запад“ у југословенској штампи? Када се анализира „слика света“, то значи да се посматра начин на који Партија југословенској публици почетком Хладног рата тумачи новонастајућу поделу света на два блока и сопствено место у односу на ту поделу. У методолошком погледу то значи да је пажња била усмерена пре свега на оне чланке који се односе на спољну политику, дописе из иностранства и вести из света, а тек потом на оне чланке који, у односу на догађаје у свету, тумаче југословенску стварност.¹⁷

Разумевање појмова Исток и Запад у овом истраживању произилази из начина на који су они били интерпретирани у штампи. Поједностављено говорећи, Исток и Запад у овом раду представљају политичке, а не културолошко-цивилизацијске категорије. Осим тога, на основу саме штампе до пролећа 1949. године, категоризацију држава, односно поделу света на два блока је било могуће дефинисати и кроз јасну карактеризацију која је била приписивана Западу (империјалистички, капиталистички, труо, фашистички, шовинистички, расистички...), односно Истоку (просперитет, братство, модернизација, индустријализација, поштовање људских права...). Међутим, будући да је у питању био процес „хлађења“ између новонастајућих блокова, није увек било једноставно уочити шта се у штампи подразумева под Западом, а шта под Истоком. Типичан пример за то би биле две државе – Италија и Грчка, за које се, посматрано из данашње перспективе, зна да су припале интересној сфери Западног блока, али посматрано из перспективе тадашњег југословенског режима и штампе која

---

17 У самом раду су навођени репрезентативни чланци, по један из оба листа, јер би било немогуће и беспредметно набројати их све.

је свакодневно извештавала о те две земље – припадност Западу се није јасно учавала, јер је, читајући штампу, изгледало као да се у тим државама Исток и Запад равноправно боре и да социјализам у њима има озбиљних изгледа на успех. Разлог томе су, што се Италије тиче, били избори заказани за април 1948. године, на којима се, како је то југословенска штампа представљала, очекивала победа левице, док је представа о нејасној ситуацији у Грчкој била последица што чињенице да је тамо трајао грађански рат што неспремности саме Југославије да у том сукобу остане по страни.

Да би се јасније увидела промена представа о Истоку и Западу током 1948–1949, корисно је указати на један документ из којег се може стећи увид у тренд писања до 1948. године. Према једној анализи направљеној за потребе КПЈ (Дедијер), партијски лист *Борба* је предњачио у извештавању о Совјетском Савезу. *Борба* је током 1947. посветила 7,4% простора СССР-у, од чега 4,7% спољној политици те земље, а 2,7% унутрашњим збивањима у њој. То је, према извештају, било далеко више него што је објављивао иједан други лист земаља народне демократије: *Борби* се једино приближило *Работническо дело* из Бугарске, али и од тог листа је *Борба* о СССР-у писала више за 13,8%, од румунске *Скантеје* за 137%, од *Сабат непа* за 155%, од *Руде права* за 208%, од *Уните* за 236%, а од *Иманитеа* за читавих 850%.¹⁸ Тренд приказивања идиличних односа међу земљама народне демократије у Источном блоку и величања Совјетског Савеза и Стаљина наспрам Запада био је настављен и у прва три месеца наредне 1948. године.

У *Борби* је постојала рубрика „Кроз СССР“, која је преносила најновија достигнућа из разних области у СССР-у:¹⁹ „Совјетски научници предали су пољопривреди 20 нових врста жита“,²⁰ „Диновски развој совјетске индустрије“,²¹ „Велики успеси совјетских одгајивача памука“,²² „Поводом годишњице Лењинове смрти“,²³ „Нови Стаљинград биће један од најлепших градова Совјетског Савеза“,²⁴ „Од 16 совјетских република 14 су премашиле план производње у другој години петолетке“,²⁵ „Откривена су налазишта гаса и нафте у околини Москве“,²⁶ „Највећи музеј на свету“,²⁷ „У СССР-у све већа примена авијације у пољопривредном животу земље“,²⁸ „Улози радни-

18 Предраг Марковић, *Београд Између Истока и Запада 1948–1956*, (Београд, 1996), 107.

19 Циљеве и задатке партијске штампе, а посебно начин писања о СССР-у је дефинисао сам Тито у уводнику првог броја ужичке *Borbe* од 19. октобра 1941. године, у: Milan Vesović, „Štampa i publicistika KPJ o SSSR-u 1938–1948“, *Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948*, 314.

20 *Borba*, 7. 1. 1948, 5.

21 *Borba*, 15. 1. 1948, 3.

22 *Исто*.

23 *Borba*, 21. 1. 1948, 1.

24 *Borba*, 22. 1. 1948, 5.

25 *Borba*, 25. 1. 1948, 5.

26 *Borba*, 31. 1. 1948, 6.

27 *Borba*, 2. 2. 1948, 6.

28 *Borba*, 7. 2. 1948, 6.

ка у СССР-у у државним штедионицама износе око 13 милијарди рубаља,²⁹ „Совјетска армија је гарант мира и безбедности“,³⁰ „Тридесетогодишњица совјетске армије“,³¹ „Велики пораст лаке индустрије у СССР-у“,³² „Велико повећање производње грађевинских стројева“³³ итд.

Политика је извештавала слично: „Џиновско хидроелектрично постројење на реци Ками“,³⁴ „Велики културни догађај у СССР-у“,³⁵ „Островски и совјетска култура“,³⁶ „Поново снижење цена у Совјетском савезу“,³⁷ „У СССР има 100.000 река“,³⁸ „Дан совјетске штампе“,³⁹ „Севастопол се брзо обнавља“,⁴⁰ „Ваздушни саобраћај у СССР нагло се развија“,⁴¹ „Кроз цео свет: Значајан проналазак совјетских научника“,⁴² „Кроз цео свет: Електрификација совјетских села“⁴³ итд.

Извештаји из земаља народне демократије једнако су афирмативни и говоре о просперитету Источног блока: „У Београду је отворена изложба бугарске архитектуре“,⁴⁴ „Тирана добила текстилну фабрику“,⁴⁵ „Велики пораст индустријске и рударске производње у Мађарској“,⁴⁶ „У Бугарској највећа фабрика гуме на Балкану“,⁴⁷ „У Албанији се почиње са експлоатацијом хрома“,⁴⁸ „Пуштен у саобраћај највећи мост у Пољској“,⁴⁹ „Успеси румунских радних маса у изградњи земље“,⁵⁰ „Премашен годишњи план производње угља у Пољској“,⁵¹ „Народни устав отечественофронтв-

29 *Borba*, 11. 2. 1948, 4.

30 *Borba*, 15. 2. 1948, 6.

31 *Borba*, 23. 2. 1948, 1. Уз то и чланци: „Уочи прославе 30-огодишњице совјетске армије: Лењин и Стаљин – вођи и организатори оружаних снага совјетске државе“, *Borba*, 21. 2. 1948, 4; „Совјетски савез чврсто стоји на бранику мира и међународне сарадње“, *Borba*, 25. 2. 1948, 4.

32 *Borba*, 11. 2. 1948, 6.

33 *Borba*, 3. 3. 1948, 5.

34 *Политика*, 3. 4. 1948, 5.

35 *Политика*, 9. 4. 1948, 5.

36 *Политика*, 12. 4. 1948, 4.

37 *Политика*, 15. 4. 1948, 2.

38 *Политика*, 1. 5. 1948, 6.

39 *Политика*, 3. 5. 1948, 2.

40 *Политика*, 6. 5. 1948, 5.

41 *Политика*, 8. 5. 1948, 4.

42 *Политика*, 22. 5. 1948, 5.

43 *Политика*, 29. 5. 1948, 5.

44 *Borba*, 12. 1. 1948, 2.

45 *Borba*, 2. 2. 1948, 4.

46 *Borba*, 7. 2. 1948, 5.

47 *Borba*, 7. 2. 1948, 5.

48 *Borba*, 7. 2. 1948, 5.

49 *Borba*, 15. 2. 1948, 4.

50 *Borba*, 7. 3. 1948, 4.

51 *Исто.*

ске Бугарске⁵², „Пионирска железница у Будимпешти“,⁵³ „Софија подиже дечји град“,⁵⁴ „Велика хидроцентрала подиже се код Тиране“,⁵⁵ „Претседник владе Клемент Готвалд одаје признање трудбеницима Чехословачке за успешне резултате остварене у првој години Двогодишњег плана“,⁵⁶ „Двогодишњица потписивања Уговора о пријатељству и узајамној помоћи између Југославије и Пољске“⁵⁷ итд.

Насупрот идиличној слици просперитета у Источном блоку и земаљама народне демократије, обликује се негативна, често морбидна слика Западна. Она је била изграђивана кроз чланке који су говорили о „америчком начину живота“, кроз колумну која је носила назив „Последњи Хитлерови дани“⁵⁸ или у рубрици која је постојала у листу *Политика* „Кроз цео свет“.⁵⁹ У једном од првих текстова с почетка 1948. године у *Борби* је био критикован „амерички начин живота“: осмогодишња девојчица Дороти Смит је претукла једног дечака скоро на смрт, пошто је после неколико дана дечак дошао к свести и испричао полицији шта се догодило, девојчица је била изведена на суд и била је проглашена лудом. Аутор чланка тврди да то није био усамљен случај у Америци иако га „реакционарни лист“ *New York Herald Tribune* преноси као изузетак. Интересантно је тумачење аутора текста који изјаву девојчице на суду – да је „дечака тукла због тога што је хтела да види како изгледа убити једног дечка“ – ставља у контекст америчког „пропалог“ друштва. Америчко друштво је, наводно, такво због атомске политике коју води, због Маршаловог плана и због чињенице да волстритски финансијери тамо „диктирају“ начин живота. Мајка оптужене девојчице је за њено понашање окривила америчку штампу у којој је мала Дороти читала како је дванаестогодишњи дечак убио петогодишњег дечака у Чикагу ударањем каменом о главу и убодом ножа у тело. Кривица је била бачена и на литературу и стрипове које финансирају „крупни капиталисти“. Уз њих ништа мању кривицу не сноси ни Холивуд, али ни радио који често емитује крими радио-драме, а све то заједно је у суштини био фашистички утицај на америчко друштво.⁶⁰

Расна дискриминација је такође била једна од слика која се везивала за амерички начин живота.⁶¹ Неодговарајући третман писаца филмских сценарија, који иде чак до њиховог „физичког истребљења од стране ка-

52 *Политика*, 3. 1. 1948, 3.

53 *Политика*, 1. 5. 1948, 5.

54 *Politika*, 6. 5. 1948, 5, 3.

55 *Politika*, 17. 4. 1948, 4.

56 *Politika*, 4. 1. 1948, 2.

57 *Politika*, 18. 3. 1948, 1.

58 *Borba*: 4. 1. 1948, 4; 7. 1. 1948, 5; 14. 1. 1948, 5.

59 Као на пример у рубрици „Кроз цео свет“, *Политика*, 24. 2. 1949, 5, извештава се о лошим условим живота лондонских студената чији су родитељи сиромашни, о Кју Клукс Клану као „најбољој“ америчкој традицији или о „такозваној америчкој равноправности“.

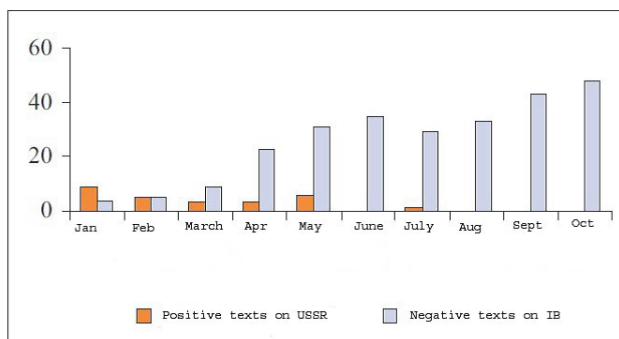
60 „Случај Дороти Смит или *Američki način života*“, *Borba*, 8. 1. 1948, 4.

61 *Borba*, 14. 1. 1948, 5.

питалиста“, такође је детерминисао америчко друштво,⁶² а „монопол финансијске олигархије“ над штампом у Америци,⁶³ као и законодавство које промовише расизам били су докази недостатка демократије у тој земљи.⁶⁴ Уз изузетно мрачну слику Запада, који је пре свега симболизовала Америка, европски Запад је био представљен у колумни „Последњи Хитлерови дани“, али и кроз амерички утицај на европске земље: „Холивуд осваја Италију“,⁶⁵ „Француска привреда и амерички trustови жита сарађују“,⁶⁶ „Агентура Волстрита инсталирана је у Аустрији“.⁶⁷

Таква црно-бела, до крајности поједностављена и стереотипна слика Запада и Истока, коју су медији створили пре сукоба 1948. године, драстично је била промењена тек на јесен 1949. и може се пратити кроз рубрику која је тада у *Борби* била установљена – „Против клевета и дезинформација“. Може се закључити да је од 28. јуна 1948. до 26. септембра 1949. дошло до редефинисања до тада стандардне слике. Током тог периода могуће је увидети неколико значајних трендова.

Иако је сукоб био изнесен у јавност у јуну 1948, слика СССР-а није била промењена у штампи све до почетка 1949, када је могуће уочити нешто интезивније критичко писање о СССР-у.⁶⁸ Непосредно после Петог конгреса КПЈ, штампа је од Партије добила инструкцију да о Совјетском Савезу пише још афирмативније, и тај је тренд у штампи био уочљив.⁶⁹

Графикон 1 – Број Борбиних чланака по месецима 1949. године.

(Табела преузета из: Ивана Добривојевић, Александар Милетић, „Совјетска стварност у југословенским медијима (1945–1955)“, *Токови историје*, 1–2/2004, 82)

62 „Sudbina književnika u Americi“, *Borba*, 22. 1. 1948, 2.

63 „Sloboda štampe – po američki. Džon Holidej Peri – gospodar američke provincijske štampe“, *Borba*, 14. 2. 1948, 5.

64 „Džim Krou – surovi zakon bespravlja i linča“, *Borba*, 11. 3. 1948, 5.

65 „Holivud osvaja Italiju“, *Borba*, 15. 2. 1948, 4.

66 „Francuska poljoprivreda i američki trustovi žita“, *Borba*, 13. 3. 1948, 4.

67 „Austrijska reakcija, agentura Volstrita“, *Borba*, 17. 3. 1948, 4.

68 Прва критика Стаљинове непогрешивости се појавила у *Borbi*, 2–4. октобра 1948. године.

69 Марковић, *Београд између Истока и Запада 1948–1956*, 484.

Док у штампи сам СССР још увек није био нападан директно, индиректну критику ИБ-а је било могуће уочити у текстовима чија су тема били односи Југославије (односно КПЈ) и земаља народне демократије (и њихових партија). Последњи велики скуп који је био одржан у Београду, а на којем се, посматрано споља, још увек нису видели знаци да постоје озбиљне несугласице између Тита и Стаљина, била је Дунавска конференција крајем јула 1948. године. Међутим, већ тада су биле размењене прве ноте са земљама народне демократије – Албанији су биле упућене три ноте, потом су ноте биле послате и Мађарској и Румунији, док се од почетка јула у штампи могу пратити одговори на оптужбе „бугарских другова“. Те ноте су први текстови у којима југословенска штампа, пишући о земљама народне демократије, почиње да користи оне термине који су до сукоба са ИБ-ом били резервисани само за пропаганду против Запада. Тито је у говору на Другом конгресу КПС нагласио да се аргументација око сукоба мора поћи на *ниво принципа*.⁷⁰

„Ниво принципа“ је, као што се из штампе види, практично значео употребу „великих речи“, које замагљују природу сукоба и читавој публици дају морализаторску интонацију. Тако у штампи постепено увиђамо како, из југословенске перспективе, земље народне демократије од тада постају *фашистичке* и *шовинистичке*, како припадају блоку који је *империјалистички*, како код њих нема здравих снага, како је у тим државама режим *народни непријатељ*. Такође се каже да је у тим земљама дошло до *контрареволуције*, појављује се термин *титоизам* који домаћа штампа тежи да објасни „правилно“, као и термин *интернационализам*, који су титоисти, према оптужбама ИБ-а – издали. Ново тумачење добијају и изрази *троцкизам*, *ревизионизам*, *реакција*, *великодржавни шовинизам*, *пропаганда*, *ратнохушачка политика*, *пета колона*, *политемигранти* и низ других. Те пароле су биле одговор на политемигранску штампу која је била организована у СССР-у и у којој се за Југославију говорило да је *националистичка*, да је *слушкиња америчког империјализма*, да је води клика *Тито–Ранковић*, да је *фашистичка*, *Тито-фашистичка*, да је Титов режим *клеро-фашистички терористички режим*, да њом управљају *фашистички агенти*, *шпијуни*, *убице*.⁷¹ Значење тих израза било је другачије када их је користила југословенска штампа од оног значења које су ти изрази имали у штампи земаља „народне демократије“. Последица таквог тренда, који је био све интезивнији што је бивало јасније да је помирење између СССР-а и Југославије било немогуће, била је специфична појава: читајући *Борбу*, стиче се утисак да је Југославија у периоду од јуна 1948. до септембра 1949. године имала *империјалисте* свуда око себе (јер је сада за империјализам,

70 Исто, 77.

71 Радоица Лубурић, „Хладни рат и сукоб Стаљин–Тито у совјетској информбировској и политемигрантској штампи“, *Велике силе и мале државе у хладном рату 1945–1955*, (Београд, 2005), 175.

поред Запада, био оптуживан и Источни блок), да су *фашисти* постојали и на Истоку, да *пропаганду* (реч која је од 1945. године била везана само за Запад) сад почиње да води и Исток и да *ратнохушачку политику* воде оба блока. Из тога је произилазила чиста, исправна, невина слика Југославије, која по многим критеријумима није личила ни на Запад ни на Исток. Најважнија последица те конфузне представе о себи и другима каква је у штампи тада била креирана јесте да су појмови, које је Партија наводно исправно протумачила, тако извитопрени услед политичких промена, из штампе доспели у историографију.

Услед процеса током којег је о Истоку све јасније била креирана изузетно негативна слика, док се о Западу писало све позитивније, дошло је до чудне инверзије: уместо некадашњих рубрика које су промовисале технолошка, привредна и индустријска чуда СССР-а, од јесени 1949. почеле су да се појављују фотографије и текстови о југословенском технолошком, привредном и индустријском напретку. Западних „чуда“ нема. Веома сугестиван део тог дискурса представља замена „стахановаца“ југословенским ударницима: Алијом Сиротановићем, Међедом Хусеиновићем и низом других радника-ударника,⁷² што је у штампи представљавло један од значајних сегмената стварања слике о Југославији као нечему посебном и, углавном, самодовољном.

Још један важан тренд који се у југословенској штампи уочава односи се на слику Запада, али и на слику Југославије у западној штампи и историографији. Већ је речено да почетак промене слике о Западу почиње у пролеће 1949. године. У *Политици* је постојала рубрика „Кроз цео свет“ и управо ту проналазимо прве представе Запада које су више чудне и интересантне него лоше и мрачне. Њихова функција је била да амортизују нагли заокрет у ставу југословенске партије према Западу, мотивисан спекулацијама које су почеле да се појављују о економској подршци коју би Америка могла дати Југославији.⁷³ Те слике су тежиле да Запад прикажу као необичан свет, па се тако појављује чланак о екстравагантной Енглескињи која улицом шета патку, извештавано је и о такмичењу младих Американки у једењу шпагета, писано је о британском писцу који дневно напише 8.000 речи, али и о спектаклима лондонске берзе.

72 Изузетно је велики број чланака који се односи на ту тему, погледати на пример: *Borba*, 17. 9. 1949.

73 „Као један услов да би дошло до тога (америчког одобрења кредита Југославији – О. Д.), потребно је да се код вас не напада јавно мњење у савезничким државама, јер америчко јавно мњење игра веома важну улогу и зато треба односе са Америком тако уредити да она може почети преговоре о зајму [...] Југославија је у јавном мњењу Америке у последње време боље третирана. Ако се у Америци види да се у Југославији не говори више против Америке, против савезника, онда ће Југославија бити примљена много лепше [...] Што се тиче односа са Русијом, ми не тражимо да се ви одвајате од ње. Само, морају и савезници имати уверење да у вашој штампи неће бити нападани, јер би, ако би се супротно радило, то проузроковало убеђење да се не може сарађивати“. - АЈ, 836, I-2-а/46, Пријем италијанског индустријалца Камила Кастиљонеа код маршала Тита, Београд, 21. V 1949. Последњу оптужбу Запада (пре свега САД-а) за фашизам, у штампи проналазимо крајем децембра 1949. године у *Политици*, 25. 12. 1949, 1.

Интересантно је да почетком септембра *Борба* преноси низ позитивних цитата о Југославији преузетих из западне штампе.⁷⁴ После Кардељевог наступа на Генералној скупштини УН-а често је била навођена изјава канадског министра Лестера Пирсона, који је наводно егзалтирано ускликнуо: „Не верујем да ћу икада постати комуниста, али ако се то икада догоди, постаћу југословенски комуниста“.⁷⁵ Та изјава указује на перцепцију југословенског комунизма као другачијег од осталих и њено преношење у домаћој штампи појачавало је већ устаљени тренд изградње представе о Југославији која је после сукоба кренула „својим путем“. Потребно да се из политичких разлога промени слика о Западу је у децембру 1949. резултирала и формалном одлуком КПЈ да штампа о Западу почне да пише другачије него што је то била пракса до јесени те године.⁷⁶ У другој половини 1949. КПЈ је радила на придобијању европског јавног мњења, а почео је да излази и информативни лист *Yugoslav Review* за странце који су желели да сазнају нешто више о Југославији и њеном уређењу.⁷⁷

Закључак

Један од основних циљева овог истраживања је био да се укаже на порекло и узрок промене слике Запада и Истока у југословенској штампи 1948. и 1949. године и да се тиме скрене пажња са спонтаности на функционалност и организованост тог процеса. Анализа *Борбе* и *Политике* је показала да постоји директна веза између политичког контекста и садржаја текстова у штампи. Може се јасно увидети да се промена представа о Западу догађа у контексту Титовог политичког заокрета ка Западу и да се поклапа са америчком стратегијом познатом као „одржавање Тита на површини“. Због тога је закључак овог истраживања да постоји политичка функционалност извештавања југословенске штампе о Истоку и о Западу.

Потреба да се кроз штампу презентује нови поредак ствари после сукоба са ИБ-ом указује на чињеницу да је Тито путем дириговане штампе комуницирао на више нивоа: са Западом, са Истоком, али и са Југословенима. Ако у Југославији тих година није постојала слобода штампе, ако није постојало јавно мњење (па ни испитивање јавног мњења о спољној политици земље), ако није постојала опозиција и ако нису постојали избори, са киме у том случају Партија путем дириговане штампе комуницира?⁷⁸

74 Тачан датум од када се тај тренд може пратити је 4. септембар 1949. године: „Совјетска пропаганда лажно приказује одјек совјетских нота“, *Борба*, 4. 9. 1949.

75 Darko Bekić, *Jugoslavija u Hladnom ratu; odnosi s velikim silama 1949–1955*, (Zagreb: Globus, 1988), 85.

76 Марковић, *Београд између Истока и Запада 1948–1956*, 133–134.

77 Исте године је лист *Jugoslavija–SSSR* престао да излази.

78 Последњи опозициони лист *Република*, који је био лист Југословенске републиканске странке, укинут је у децембру 1946. - Милан Весовић, „Штампа и публицистика КПЈ о СССР-у 1938–1948“, *Југословенско-совјетски сукоб 1948*, 318.

Има ли Партија потребе да своје политичке одлуке и потезе образлаже у држави коју потпуно контролише и пред народом чија јој подршка није потребна? Пред киме и због чега је било потребно ублажити представе о Западу и „разоткрити истину“ о Истоку?

Пре свега, сукоб КПЈ са КПСС-ом изазвао је велику кризу у тадашњој Југославији, тако да се, с обзиром на број и квалитет партијског кадра који се определио за Резолуцију ИБ-а, не може рећи да је Тито имао апсолутну контролу над Партијом, а то значи – ни над државом.⁷⁹ Тачније, основни стуб његове власти је био пољуљан, а евентуална победа ИБ-оваца, које су у остатку блока називали „здравим снагама“, значила би Титов политички пад, ако не и његову смрт. Због тога је у време кризе борба око сваког члана Партије била изузетно важна, а штампа је била један од начина да се они који се колебају придобију за Тита, односно да се изјасне против Резолуције.⁸⁰ Партијски кадар који је у сукобу остао уз Тита у Југославији је такође био називан „здравим снагама“, па је на тај начин ова синтагма добила потпуно супротно значење од оног које је имала у остатку Источног блока. Због тога се њена употреба у историографији мора користити уз прецизно објашњење шта тачно значи и на кога се односи.

Читањем штампе из тог времена стиче се утисак као да је сукоб дошао изненада и нагло. Бројна је литература која описује степен потреса и неверице у главама партијског чланства, али и великог броја непартијаца. Док је, са једне стране, над нелојалним партијским члановима Титов систем спроводио висок степен репресије, са друге стране је покајницима и колебљивцима требало понудити неку алтернативу, гарант да ће све бити у реду чак и ако се две партије више никада не помире. Требало их је убедити да, без обзира на све – остану уз Тита. У том контексту, све интензивнија промоција Запада која се у штампи може пратити, служила је да убеди чланове партије да „Запад није толико црн“ да се и са њим не би могло сарађивати и да би се уз евентуалну његову помоћ сукоб могао преживети. Ублажавање негативне слике Запада у штампи је служило за легитимизацију будуће сарадње Југославије и западних сила.

79 Крајем 1948. године идентификовано је око 5.000 ибеоваца. - Лубурић, „Хладни рат и сукоб Стаљин–Тито“, 171. „Према подацима УДБ-е, насталим на основу анкете спроведене крајем 1963, бивших присталица резолуције ИБ-а према којима су примењиване законске санкције (...) било је укупно 30.113. (...) Партију је посебно погађало изјашњавање за ИБ учесника НОР-а и оних који су били на руководећим местима у партији и власти. Према непотпуним подацима за ИБ се изјаснило 17 362 учесника НОР-а који су углавном били на руководећим положајима“. - Mitrović, Selinić, „Jugoslovenska informbirgoovska emigracija“, 32. „На четвртном пленуму у јуну 1951. године, Тито се правда да помоћ није раније тражена, јер је постојало страховање од реакције нижег партијског чланства.“ - Марковић, *Београд између Истока и Запада 1948–1956*, 35.

80 Да Титу није битно мишљење народа већ Партије, види се из чињенице да се у документима анализира ИБ опозиција у партији, евентуално у војсци, а не у народу. Такође, да је штампа у социјалистичкој Југославији служила као извор информација о владајућем систему, његовим намерама, оценама, поступцима, али и као „основни услов преживљавања“, седамдесетих година двадесетог века је приметно и психолог Драган Крстић. Драган Крстић, *Психолошке белешке 1974–1975*, (Београд, 1992), 161.

Што се тиче комуникације коју је Тито успоставио са Западом после сукоба са СССР-ом, она се заснивала пре свега на његовим личним контактима са политичарима са Запада, други ниво комуникације је представљала његова дипломатија, док је трећи ниво комуникације била штампа, која је била синхронизирана са личним контактима и дипломатијом. Побољшање представа о Западу у *Борби* и *Политици* је могло да буде знак Титове воље да прихвати сарадњу, пре свега финансијске аранжмане са Западом. Информације које су западни политичари од Тита добијали путем личног контакта и преко дипломатије почеле су се потврђивати и у штампи после септембра 1949. године и могле су бити знак да је Тито и Партију обавестио у којем правцу је био учињен заокрет.

Комуникација са Истоком је била нешто специфичнија, будући да, за разлику од комуникације са Западом, Тито у Источном блоку после сукоба више ни са ким није имао лични контакт, дипломатски односи су били сведени на најнижи ниво, а претила је и ратна опасност на границама са земљама „народне демократије“. Ако је и било жеље да се са Источним блоком комуницира, онда се то могло једино путем штампе. У том случају би све негативније писање о Истоку, а све афирмативније писање о Западу, на Истоку могло да остави утисак да Југославија има алтернативу и да се за њу у том тренутку и определила.

Промена слике Истока у штампи (као последица сукоба са ИБ-ом и политичког заокрета ка Западу) довела је до тензија у Партији и друштву: немогућност да прихвате чињеницу да је Стаљин преко ноћи постао оличење зла многи су платили робијом, а понеки и главом. Слика о југословенској посебности (пре свега о посебном путу у изградњи социјализма) проишла је из сукоба Тита са Стаљином, уобличујући се прво кроз штампу, а потом и кроз социјалистичку историографију. Комплекс историографских проблема везаних за сукоб са ИБ-ом, као и идеолошке недоумице (да ли је Југославија била посебна у односу на Источни блок) и геополитичке дилеме (коме је у политичком и културолошком смислу припадала више – Истоку или Западу) и данас представљају део напете дебате у науци и широј јавности, често условљене динамиком политичких промена на међународној и домаћој сцени.

Литература

Bajagić, Dušan. „List Politika o Atlantskom paktu (kvantitativna analiza)“. *Velike sile i male države u Hladnom ratu 1945–1955*. Beograd, 2005.

Beller, Manfred. „Perception, Image, Imagology“. *Imagology: The Cultural Construction and Literary representation of national characters*, edited by Manfred Beller, Joep Leerssen. New York, 2007.

Bekić, Darko. *Jugoslavija u Hladnom ratu; odnosi s velikim silama 1949–1955*. Zagreb: Globus, 1988.

- Bilandžić, Dušan. *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Glavni procesi*. Zagreb, 1978.
- Bogetić, Dragan, *Jugoslavija i Zapad 1952–1955*. Beograd, 2000.
- Crimes comitted by totalitarian regimes*, ur. Peter Jambrek. Bruxelles, 2008.
- Dedijer, Vladimir. *Izgubljena bitka J. V. Staljina*. Sarajevo, 1969.
- Dimić, Ljubodrag. *Agitprop kultura. Agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji 1945–1952*. Beograd, 1988.
- Dobrivojević, Ivana i Aleksandar Miletić. „Sovjetska stvarnost u jugoslovenskim medijima (1945–1955). *Tokovi istorije* 1–2/2004.
- Dragišić, Petar. *Jugoslovensko-bugarski odnosi 1944–1949*. Beograd, 2007.
- Dragišić, Petar. „Izveštavanje zapadnih medija o jugoslovenskom sukobu sa Kominformom u leto 1948. godine“. *Vojnoistorijski glasnik* 2/2012.
- Đilas, Milovan. *Pad nove klase, povest o samorazaranju komunizma*. Beograd, 1994.
- Đorđević, Milinko. „Titoizam i mit o ‘istorijskom ne’ Staljinu“. *1948. Jugoslavija i Kominform – pedeset godina kasnije*. Beograd, 1998.
- Glišić, Venceslav. „Otpor sukobu sa Informbiroom u vrhu KPJ“. *Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948*. Beograd, 1999.
- Göttlich, Udo. „Mass Media“, *Imagology: The Cultural Construction and Literary representation of national characters*, edited by Manfred Beller, Joep Leerssen. New York, 2007.
- Gudac Dodić, Vera. „Kolektivizacija u Jugoslaviji: uzroci i posledice“ *Istraživanja* 19.
- Jovanović, Miroslav. „Preslikana ili samobitna društvena izgradnja: komparativna analiza ustava FNRJ (1946) i ‘staljinskog’ ustava SSSR-a (1936)“. *Tokovi istorije* 1–2/2008.
- Jovanović, Miroslav. „Staljinizam“. *Istorijski glasnik* 1–2/1993.
- Kežić, Danijel. „Pisani mediji iz vremena socijalističke Jugoslavije u kontekstu istorijskih izvora 1945–1976“. *Tokovi istorije* 1/2013.
- Krstić, Dragan. *Psihološke beleške 1974–1975*. Beograd, 1992.
- Leerssen, Joep. „Image“. *Imagology: The Cultural Construction and Literary representation of national characters*, edited by Manfred Beller, Joep Leerssen. New York, 2007.
- Luburić, Radojica, „Hladni rat i sukob Staljin–Tito u sovjetskoj informbirovskoj i politemigrantskoj štampi“. *Velike sile i male države u hladnom ratu 1945–1955*. Beograd, 2005.
- Marković, Predrag. „U potrazi za novim putem. Jugoslovenski eksperiment u društvu i kulturi posle 1948“. *Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948*. Beograd, 1999.

Marković, Predrag. *Beograd Između Istoka i Zapada 1948–1956*. Beograd, 1996.

Miloradović, Goran. „Trojanski konj imperijalizma’ preskače ‘Gvozdenu zavesu’: Jugoslavija kao totalitarna država i njena uloga u Hladnom ratu“. *Tokovi istorije* 1/2011.

Милорадовић, Горан. *Лепота под надзором: совјетски културни утицаји у Југославији (1945–1955)*. Београд, 2012.

Miljković, Mita. *Burne diplomatske godine; iz sofijskog dnevnika 1953–1956*. Beograd, 1995.

Mitrović, Momčilo i Slobodan Selinić, „Jugoslovenska informbiroovska emigracija u istočnoevropskim zemljama 1948–1964“. *Tokovi istorije* 1–2/2009.

Pavlović, Momčilo. „Radikalizovanje agrarne politike kao posledica sukoba sa IB-om“. *Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948*. Beograd, 1999.

Perišić, Miroslav. *Diplomatija i kultura. Jugoslavija: prelomna 1950. Jedno istorijsko iskustvo*. Beograd, 2013.

Perišić, Miroslav. *Od Staljina ka Sartru, Formiranje jugoslovenske inteligencije na evropskim univerzitetima 1948–1958*. Beograd, 2008.

Petković, Ranko. „Jugoslovensko-ruski odnosi 1941–1948. Državni, partijski i lični razlozi koji su doveli do raskida Jugoslavije i SSSR 1948. 1948. Jugoslavija i Kominform – pedeset godina kasnije. Beograd, 1998.

Repe, Božo. „Informbiro u Sloveniji i politička liberalizacija posle 1948. godine“. *Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948*. Beograd, 1999.

Rigney, Ann. „Representation“. *Imagology: The Cultural Construction and Literary representation of national characters*, edited by Manfred Beller, Joep Leerssen. New York, 2007.

Vesović, Milan. „Štampa i publicistika KPJ o SSSR-u 1938–1948“. *Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948*. Beograd, 1999.

Зундхаусен, Холм. *Историја Србије од 19. до 21. века*. Београд: Clio, 2009.

Summary

Olivera Dragišić
Institute for Recent History of Serbia

Perception of the East, West and Self-perception in the Yugoslav Press 1948–1949

Abstract: The paper examines change of East and West representation in Yugoslav daily newspapers *Politika* and *Borba* during the conflict between the Communist Party of Yugoslavia and Cominform 1948–1949. It researches the political functionality of the radical change in representing the image of the world and analyzes the roots of the Yugoslav self-perception of uniqueness of its own road to socialism.

Key words: East, West, Yugoslavia, representation, press

The paper examines the change of East and West representation in Yugoslav daily newspapers *Politika* and *Borba* during the conflict between the Communist Party of Yugoslavia and Cominform 1948–1949. It researches the political functionality of the radical change in presenting the image of the world and analyzes the roots of the Yugoslav self-perception of uniqueness of its own road to socialism.

The research problematizes the issue of the shift socialist Yugoslavia made from the Eastern bloc to the Western bloc after the conflict with Cominform (Informbiro). After WWII and the establishment of the communist regime, Yugoslavia became an integral part of the Eastern bloc. The conflict that took place between Tito and Stalin, due to Tito's ambitious policy on the Balkans created confusion in the perception of the Yugoslav place in the newly established Cold War division of the world into the East and West. Yugoslav rapprochement with the Western bloc at the beginning of the fifties created confusion in the interpretation of the character of the Yugoslav regime, first in the foreign press and then in historiography. The paper shows that all the more affirmative writing on the West after the Tito–Stalin conflict was not a reflection of the essential change in the value system of the new socialist state. One of the aims of the research was to draw attention to the fact that the positive representation of the West in the press that ensued after the conflict was not part of a spontaneous but organized process.

The function of the changed notions of the East and West in *Borba* and *Politika* was to amortize the sudden political shift and prepare the path for future cooperation with the West. It was also necessary to give the party cadres guidelines on the country's foreign policy course after the conflict with Stalin and so attract the irresolute party members (ibeovce – those party members who supported Cominform).